

2018

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИРОДНО И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО НА ОБЛАСТ ХАСКОВО

„Изготвено съгласно Договор от 15.06.2018 г. с предмет: „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ в превод: „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, с акроним „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 1714, Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017

София, 2018 г.

Съдържание

I. ВЪВЕДЕНИЕ.....	3
II. РАЗБИРАНЕ ЗА КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО. МЕЖДУНАРОДЕН И НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ.....	3
III. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБЛАСТ ХАСКОВО.....	10
IV. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	11
V. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ДОСТЪПНОСТ И СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ НА ОБЕКТИТЕ.....	13
VI. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РАЗПОЗНАВАЕМОСТТА НА ОБЕКТИТЕ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО НА ЦЕЛЕВИЯ РЕГИОН /ОБЛАСТ ХАСКОВО/.....	15
VII. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОБЕКТИТЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИМ ПЕРИОДИЗАЦИЯ.....	19
VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ.....	21

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящия документ в изпълнение на Дейност 1. Изследване на природно и културно наследство на област Хасково е изготвен от ЕФТА СЪРВИСИС ЕООД-Изпълнител в изпълнение на Договор по обществена поръчка с РСО „Марица“-Възложител с предмет „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ в превод: „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, с акроним „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 1714, Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017.

Целта на настоящия документ е да се изследва природното и културно наследство на област Хасково, в т.ч. да се събере информация за всички съществуващи природни и културни обекти на територията на област Хасково, да се анализира и оцени тяхната степен на достъпност, съхраненост за посещения и разпознаваемост сред населението, както и да се определят обектите от гледна точка на историческата им периодизация.

II. РАЗБИРАНЕ ЗА КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО. МЕЖДУНАРОДЕН И НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

Терминът **„наследство“** е изключително широк и винаги се свързва с предмета, за който се отнася: ценност, значение, качество, цялост, автентичност и най-вече дълготрайност през многобройните поколения. По този начин, **„природното наследство“** представлява етичното решение и същевременно отговорност на обществото да предаде здрава околна среда, заедно с нейните комплексни и сложни биологични компоненти на бъдещите поколения. Основното възприемане на природата като източник на „наследство“ е важно, защото, по този начин, се асоциира с околната среда, с концепцията за културно наследство, което е дефинирано като израз на начина на живот, който общността е развила, и което се предава от поколение на поколение, като включва традиции, практики, предмети, изрази и артистична ценност. За Европейския Съвет **„културното наследство“** е израз, който отразява опазването и промотирането на идеалите и принципите. То води до материално представяне на системите от ценности, вярвания, традиции и стилове на живот и съдържа тези следи - видими и осезаеми, от античността до близкото минало. Наследството ни води до мисълта за миналото, а в настоящето е дълбоко свързано с начина, по който използваме „миналото“, като неограничен източник, източник за преоткриване и социална сила. Освен това, въпреки че не всички форми на наследство са универсално оценени, наследството е оценено като

основен източник на лична и колективна идентичност и е необходимо за чувството за себеуважение.

Понятието културно и природно наследство е в постоянна промяна, в растеж и за вършване, след като значението на наследството за общността и индивида се увеличава чрез навлизането му дълбоко в плановете на обществото, като води до осъзнаване на тесните и неразривни връзки между културните ценности, в по-широкия смисъл се включват и природните ресурси и местната идентичност. Една природна и историческа среда, добре запазена, асоциирана с познанията и традиционните обичаи може да намали рисковите фактори на социалното изключване и дискриминацията, може да затвърди капацитета за устойчивост на общността и да спаси живот.

КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Признаването на това значение се разширява постепенно през последните 50 години от началото на историческия момент на приемане на **Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство от ЮНЕСКО** в Париж през ноември 1972г. Оттогава, близо 200 държави са се присъединили към Конвенцията, като приемат да идентифицират и да определят места, които да бъдат записани в списъка на световното наследство. Броят на обектите на световното защитено наследство през последните години се увеличава съществено/изключително като понастоящем достига до 1092 места¹. Ентузиазмът за записване на местата в списъка на световното наследство показва политическата и публична подкрепа не само за Конвенцията за световното наследство, но най-вече на признаването на символичната стойност, която има обявяването на едно място за част от световното наследство, за общността и индивида, за икономическото му, културно - социално и др., оползотворяване.

Такава засилваща се грижа, е изразена и на местно ниво, където все повече регламентираните защитени паметници, защитени природни зони или нематериални културни ресурси са записани в списъците от местен, национален или европейски интерес в зависимост от ценността, целостта или уникалността им. Именно затова идентифицираните в настоящото изследване културни и природни обекти създават предпоставки за туристическа дейност с важни ползи за региона и местната общност, дори ако в този момент туризма е неравномерно разпределен.

Културното и природно наследство е съставено от материални и нематериални ресурси на наследството, които са добре дефинирани от международните институции, но за чието идентифициране и класифициране, всяка държава ползва собствени методи и критерии. Така, типа и значението на културното и природно наследство могат да варират от една държава в друга. Това, което не варира е значението на наследството в контекста на устойчивото развитие.

Като референтен термин, рамката за дефиниране на културното и природно наследство, приета от Конвенцията за световното наследство, е най-всеобхватна и в същото

¹ <https://whc.unesco.org/en/list/>

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.

време, стриктна. Така, рамката за дефиниране определя характеристиките на наследството, които са предмет на Конвенцията, и които водят до четири типа наследство:

- Културно наследство;
- Природно наследство;
- Смесено наследство, това наследство, което отговаря изцяло или частично на определенията за културно наследство и за природното наследство, а анализът на начина, по който отговарят на тези определения, става по независим начин, за тези два компонента;
- Културните пейзажи, които представляват „комбинирани обекти на природата и на човека“, които илюстрират развитието на човешкото общество в контекста на ограниченията от физическо естество и/или на представените възможности от естествената им среда или от социалните, икономически и културни сили, както външни, така и вътрешни. В случая на този тип наследство, анализът на тези два компонента – културен и природен – става по взаимозависим и интегративен начин.

Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство е идентифицирала набор от критерии за признаване, понастоящем десет критерия², в постоянно преразглеждане, така че да се отрази развитието на концепцията, сама по себе си, за световното наследство. За да може да бъде записано в списъка на световното наследство, предложението трябва, на първо място, да има изключителна универсална стойност и да отговаря на най-малко един от следните критерии за анализ:

❖ **по отношение на културните обекти:**

- представлява шедьовър на човешкия художествен гений;
- притежава важни промени на човешки ценности, във времеви интервал или в културна зона на света по отношение на развитието в сферата на архитектурата, технологията, изкуството на паметниците, градоустройството или ландшафтната архитектура;
- носи уникалния или най-малко изключителен заряд на една културна традиция или цивилизация, която е жива, или която е изчезнала;
- е един изключителен пример за тип сграда или пейзаж, които илюстрират значим етап от човешката история;
- е един изключителен пример за традиционно човешко селище, което е представително за културата или пример за взаимодействието на човека със средата и по-специално, тогава когато средата е станала уязвима под влияние на необратимите промени;
- асоциира се със събития или живи традиции, с идеи или вярвания, с артистични и литературни творби, които имат универсално значение;

❖ **по отношение на природните обекти:**

² <http://whc.unesco.org/en/criteria/>

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program „Greece-Bulgaria 2014-2020“, Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A „Greece - Bulgaria 2014-2020“ Cooperation Programme.

- съдържа превъзходни природни феномени или изключителни по природна красота зони и с особено естетическо значение;
- е един изключителен пример за главните етапи на историята на земята, включително еволюцията на живота, значимите геологични процеси в процес на осъществяване в развитието на формите на релефа или значимите физико-географски и геоморфологични характеристики;
- е един изключителен пример, който представя значимите екологични и биологични процеси в процес на осъществяване в еволюцията и развитието на природните водни източници, на крайбрежните и морски екосистеми и на общностите от растения и животни;
- съдържа най-важните и значими природни хабитати за съхранение in-situ на биологичното разнообразие, включително тези, които съдържат застрашени видове с изключителна универсална стойност от гледна точка на науката или съхранението.

Допълнително, за да се приеме за изключителна универсална стойност, предложението трябва да отговаря на условия за интегритет и/или автентичност, добре дефинирани, и трябва да се възползва от системата за адекватно управление, която да му осигури защита. Условията за интегритет, които се отнасят за качеството на културното и природно наследство, да бъде цялостно и недокоснато, и имат нужда от оценка на мерките, в които предложението:

- включва всички необходими елементи за изразяване на изключителната универсална стойност;
- с адекватни размери за да се осигури пълното представяне на характеристиките и процесите, които придават значение на предложението;
- страда от вредните ефекти на развитието и/или липсата на грижи.

Автентичността се оценява в зависимост от типа наследството и от нейния културен контекст чрез разнообразие от атрибути, измежду които:

- форма и дизайн;
- материали и вещества;
- ползване и функции;
- традиции, техники и системи за управление;
- разположение и позиция;
- език и други форми на нематериалното наследство;
- дух и усещане;
- други вътрешни и външни фактори.

Културното наследство представлява повече от паметници и големи художествени творби. Понастоящем включва всички аспекти, които се отнасят за миналото и настоящето, които една общност счита за ценни, и които желае да предаде на бъдещите поколения. С други думи, наследството е важно и не може да бъде пресъздадено (не е регенериращо се).

Разширяването на понятието културно наследство до все по-голямо разнообразие на обектите позволява, в същото време, като една все по-широка и разнообразна аудитория, да се възползва от директното или индиректно влияние, до което води обявяването на един културен обект за част от наследството.

В съответствие с Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство, културното наследство е дефинирано и групирено в **три** категории:

- ❖ **Паметници:** архитектурни, скулптурни творби или рисунки по паметниците, елементи или структури с архитектурен характер, надписи, пещери и групи;
- ❖ **Ансамбъл от конструкции:** групи от изолирани или групирани конструкции, които благодарение на архитектурата си, на единството си и на интегрирането им с пейзажа имат изключителна универсална стойност от историческа, художествена или научна гледна точка;
- ❖ **Обекти/места:** работи на човека или творби, получени от свързани дейности на човека и природата, както и зони, които включват археологически терени, и които са с изключителна универсална стойност от историческа, естетична, етнографска или антропологична гледна точка.

По отношение на културните пейзажи те са класифицирани от Комитета за Световното наследство на ЮНЕСКО по следния начин:

- ❖ **Проектирани пейзажи:** онези пейзажи, които са били проектирани с внимание и създадени от човека, като историческите градини и паркове.
- ❖ **Разработени пейзажи:** включват както пейзажи за съхранение, така и ново-създадени пейзажи, получени от императиви от социално, икономическо, административно и/или религиозно естество, и които са се развили в представените форми като резултат от естествения контекст на околната среда.
- ❖ **Асоциативни пейзажи:** това са пейзажите, които асоциират религиозно, артистично или културното влияние на природните елементи, като поставят акцент върху съответното влияние и по-малко на създадените културни елементи или материалите.

У нас Закона за културното наследство, Обн., ДВ, бр. 19 от 13.03.2009 г., в сила от 10.04.2009 г.; дефинира общата рамка за регламентиране на културното наследство, което включва материалното и нематериално наследство, движимо или недвижимо, като агрегат на културната стойност, която носи историческата памет и националната идентичност и притежава научно и културно значение:

1. разкопки, обекти и надземни, подземни и подводни археологически резервати;
2. исторически места и комплекси;
3. архитектурни обекти и комплекси;
4. етнографски обекти и комплекси;
5. художествени обекти на градинарството и на ландшафтната архитектура;
6. природни ценности (проби), включително антропологически останки, установени по време на работата на място, палеозоологични и култивирани растения;
7. промишлено наследство;
8. работи на приложното изкуство;

9. народни занаяти;
10. документално наследство;
11. аудиовизуално наследство;
12. традиция и вербален език;
13. литературни ценности;
14. обичаи, ритуали, празници и вярвания;
15. музика, песни и танци;
16. Традиционна медицина;
17. Кулинарни традиции и енология;
18. Народни игри и спорт.

Тези предложени определения от регламентиращата рамка на културното наследство могат да бъдат групирани в две категории обекти на наследството: материално наследство, което е недвижимо или движимо, и нематериално наследство.

- Материалното наследство може да бъде описано като израз или физически символ на културния израз или на традициите на едно общество, което живее в една определена зона. Паметниците, традиционните конструкции, археологическите разкопки, храмовете, историческите градове и др. са примери за обекти на материалното наследство.
- Недвижимо материалното наследство: обекти на материалното наследство, което не може да бъде преместено от мястото (паметници, археологически разкопки, градини и др.);
- Движимо материалното наследство: този тип обекти могат да бъдат преместени от едно място на друго: художествени творби, артефакти, книги, традиционни занаятчийски предмети и др.
- Нематериалното културно наследство е представено от нефизическо представяне на културния израз или на традициите на едно общество, и което има корени в културните ценности или практиките на предходните поколения: музика, танц, местни традиции, занаяти, духовни вярвания, социални ценности, език, театър, литература и др.

ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Същото постепенно разширяване на понятието природно наследство, като и в случая на културното наследство, е създадо място за по-голям брой типове природни ресурси, които да бъдат защитени, съхранени и върнати на общността в подобрена форма за оползотворяване.

Както и в случая на културното наследство, природното наследство е дефинирано с яснота от *Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство*:

- ❖ Природните паметници представляват физически и биологически формации или групи от подобни формации, които имат изключителна универсална стойност от естетична или научна гледна точка;

- ❖ Геологичните и физиографски образувания и стриктно ограничените зони съставят хабитата на застрашените видове животни и растения, които имат изключителна универсална стойност от гледна точка на науката или съхранението;
- ❖ Природните места или природните, стриктно ограничени, зони, които имат изключителна универсална стойност от научна гледна точка, от гледна точка на съхранението или на природната красота.

Допълнително, за конкретизиране на определенията на Конвенцията за световното наследство, *Конвенцията за биологичното разнообразие приета от ООН през 1992г.*, определя екосистемата като динамичен комплекс от растения, животни и микроорганизми и неживата им средата, който да взаимодействат като функционална единица. По отношение на биологичното разнообразие, то представлява разнообразието на ниво живи организми, които произтичат от всички възможни източници, включително, *inter alia*, с източник земната повърхност, морето или други водни екосистеми и екологични ансамбли, от които са част – с други думи, биологичното разнообразие включва разнообразието в рамките на видовете, между видовете и на ниво екосистеми.

Така, общите характеристики на ресурсите на природното наследство се отнасят за добре ограничени географски зони, признати като такива, управлявани чрез законови средства или от друго естество, така че да се постигне съхранение на природата в дългосрочен план, чрез асоцииране с екосистемите им и културните ценности.

*Законът за защитените територии (1998)*³ определя шест категории ЗТ, съобразени със съвременните международни изисквания (категиите на IUCN) и категории, различаващи по състояние и степен на съхраненост на природните елементи, цел и режим на управление:

- **Резерват** (категория I на IUCN) – обявяват се образци от естествени екосистеми, включващи характерни и/или забележителни диви растителни и животински видове, както и местообитанията им;
- **Национален парк** (категория II на IUCN) – обявяват се територии, които включват естествени екосистеми с голямо разнообразие на растителни и животински видове и местообитания, с характерни и забележителни ландшафти и обекти на неживата природа;
- **Природна забележителност** (категория III на IUCN) – обявяват се характерни или забележителни обекти на неживата и живата природа;
- **Поддържан резерват** (категория IV на IUCN) – обявяват се екосистеми, включващи редки и/или застрашени диви растителни и животински видове, както и местообитанията им;

³ <http://e-coddb.bas.bg/rdb/bg/vol1/6protected.html>

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.

- **Природен парк** (категория IV или V на IUCN) – обявяват се територии, включващи разнообразни екосистеми с многообразие на растителни и животински видове, както и на техните местообитания, характерни забележителни ландшафти и обекти на неживата природа;
- **Защитена местност** (категория IV и/или V на IUCN) – обявяват се територии с характерни или забележителни ландшафти и местообитания на застрашени, редки или уязвими растителни и животински видове и съобщества.

III. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБЛАСТ ХАСКОВО

Местоположението на област Хасково се намира в югоизточната част на Южен централен район. Тя включва 261 населени места, организирани в 11 общини: **Хасково, Димитровград, Харманли, Симеоновград, Свиленград, Маджарово, Ивайловград, Любимец, Минерални бани, Станболово и Тополовград** с обща площ 5543 км².

Областта притежава разнообразен релеф, като северната и централна част е заета от Горнотракийската низина. Едно от нещата, които отличава областта от другите области са обширните приречни ниски земи и високи подпочвени води, които благоприятстват интензивното използване на селскостопанските площи.

Присъствието на равнинен релеф и плодородни почви оказва благоприятно влияние върху всички отрасли и подотрасли на селското стопанство, изграждането на напоителни системи и транспортни артерии. Голяма част от територията на областта на юг е заета от ниските разклонения на Източните Родопи и склоновете на Сакар планина. Територията на източните Родопи се отличава с богат растителен и животински свят. Средиземноморското влияние, геоложко минало на планината и особеностите на местния бит и култура са спомогнали за формирането и съхраняването на разнообразни хабитати, а това е довело до изключително високо биологично разнообразие.

Хасково има благоприятни физико-географски дадености - мек климат, красива и екологично чиста природа, богата флора и фауна с изключително биоразнообразие, наличие на множество природни забележителности. Установени са 1 950 вида растения от 122 семейства, 350 вида пеперуди, 21 вида риби, 10 вида земноводни, 26 вида влечуги, 273 вида птици и 59 вида бозайници.

Областта има богато и интересно културно-историческото наследство, включващо архитектурно-исторически паметници от античността и средновековието, археологически ценности, паметници от епохата на Възраждането /манастири, стари къщи и църкви/, исторически места и др. Много мегалити са регистрирани в района на Странджа-Сакар и Източните Родопи, както и много монументални каменни тракийски гробници са разкрити в областта.

IV. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Във връзка с изследването на природното и културно наследство в област Хасково в изпълнение на договор с предмет „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ в превод: „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, с акроним „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 1714, Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017, бяха използвани следните методи и инструменти:

- ❖ Преглед и анализ на източници на информация и свързани документи;
- ❖ Анализ на вече натрупан опит и установени проблеми;
- ❖ Експертна оценка;
- ❖ Анкетно проучване – в т.ч. формулиране на въпроси и разработване на таблици за въвеждане и обработване на информацията.

Бяха проучени и оценени множество източници на информация, в т.ч. стратегически документи (Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в РБ, 2014-2030 г., Регионален план за развитие на Южен централен район 2014-2020 г., Областна Стратегия на област Хасково 2014-2020, Общински план за развитие на община Хасково за периода 2014-2020 г, Стратегия за управление на общинската собственост в община Хасково 2016-2019 г., Общински план за развитие на община Димитровград за периода 2014-2020 г., Стратегия за управление на общинската собственост на община Ивайловград до 2019 г., Общински план за развитие на община Любимец 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Маджарово 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Минерални бани 2014-2020 г., Стратегия за развитие на туризма в община Минерални бани 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Свиленград 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Симеоновград 2014-2020 г.,

Общинска програма за управление и разпореждане с имотите общинска собственост на община Симеоновград за 2018 г., Общински план за развитие на община Стамболово 2014-2020 г., Стратегия за устойчиво развитие на туризма в община Стамболово 2014-2020 г., Стратегия за управление на общинската собственост на община Тополовград 2015-2019 г., Програма за развитие на туризма в община Тополовград 2015-2020 г., Общински план за развитие на община Харманли 2014-2020 г., Стратегия за управлението на общинската собственост на община Харманли 2014-2020 г. и др.), множество сайтове със статистически данни, вкл. тези на Официалния туристически портал на България, Туристически информационен център на община Хасково, Туристически информационен център на община Стамболово, Туристически информационен център на община Свиленград, Туристически информационен център на община Ивайловград. и др.

В допълнение, бе проведено представително изследване сред пълнолетното население на област Хасково, чиято цел бе да се изследват нагласите, мненията и възприятията на населението по отношение на разпознаваемостта на обектите на природното и културно наследство. **В резултат**, съгласно избраните методи и инструменти бяха идентифицирани близо 200 обекта на културното наследство и над 80 обекта на природното наследство в област Хасково. **(Приложение 1.1. Систематизирана база данни на всички съществуващи природни и културни обекти с информацията, събрана за тях).**

Анкетно проучване се проведе в периода юли-август 2018г. сред населението на територията на област Хасково. Разработен бе въпросник (Приложение 1.3.1.) като мнение по въпросите дадоха 402 души на терен, подбрани чрез представителна квота. Предвид темите, въпросникът включваше редица въпроси без предварително формулирани отговори, за да се избегне елементът на сугестия и това да позволи да се измерят максимално точно свободните асоциации/ знание по зададените теми. Информацията бе събирана по метода полу-стандартизирано интервю „лице в лице“. Проучването се проведе и електронно, като въпросника (Приложение 1.3.2.) бе изпратен на електронните пощи на близо 200 представители на различни заинтересовани страни, в т.ч. Министерство на културата, Министерство на земеделието, Министерство на туризма, читалища, музеи, представители на областна и общински администрации, Областна дирекция земеделие-Хасково, Изпълнителна агенция по околна среда (ИАОС) и др., на което се отзоваха едва 10 души.

V. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ДОСТЪПНОСТ И СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ НА ОБЕКТИТЕ

След като обектите на природното и културно наследство бяха идентифицирани, същите бяха анализирани и оценени от гледна точка на достъпност и степен на съхраненост. За провеждане на анализа и оценката бяха използвани качествени методи, техники и инструменти за събиране на данни и извършване на анализ. При запознаване с наличната документация и информация бе приложен класическия (качествен) метод за проучване, в чиято основа стои механизмът на вникване в съдържанието и смисъла на различните източници на информация и свързаните документи. Бе извършено трансформиране на всеки източник от неговата първоначална в изследователска форма и това позволи логическа конструкция за интерпретация на съдържанието на всеки източник, която се основа на следните характеристики: вид и форма на източника; контекст; автор; надеждност като източник на информация; фактическо съдържание, достоверност на информацията; оценъчно съдържание.

Бе направен задълбочен и цялостен преглед на събраната информация, което позволи да се обобщят и анализират изводи, които послужиха за оценка относно достъпността и степента на съхраненост за посещения на природните и културни обекти на територията на област Хасково. Бяха извършени и посещения на някои от обектите, за които наличната информация бе оскъдна или изобщо я нямаше.

При анализа и оценката на достъпността и съхранеността на културните и природни обекти се взеха предвид следните показатели и критерии:

ДОСТЪПНОСТ		
ПОКАЗАТЕЛ	КРИТЕРИИ	ОПИСАНИЕ
Пътна инфраструктура	обектът е достъпен най-малкото по асфалтов път с МПС (в т.ч. високопроходими превозни средства)	В случай, че са налице три от четирите критерия по отделните показатели, приемаме, че обектът е достъпен, като критерият „обектът е достъпен най-малкото по асфалтов път с МПС“ е задължителен.
Туристическа инфраструктура	наличие на структури за туристическо настаняване, от които се осъществява	Без него дори и при наличието на останалите

	достъпа до обекта;	три критерия, обектът ще се счита за недостъпен.
	наличие на единици за обществено хранене в населените места, от които се осъществява достъпа до обекта;	
Информационна инфраструктура	наличие на указателни табели и информационни табла около обекта	
СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ		
ПОКАЗАТЕЛ	КРИТЕРИИ	ОПИСАНИЕ
Физическо състояние	физическото състояние на обекта позволява осъществяване на посещения	Отлична степен на съхраненост
	физическото състояние на обекта в известна степен позволява осъществяване на посещения, но е необходимо да се предприемат дейности по реставрация/консервация	Задоволителна степен на съхраненост
	физическото състояние на обекта не позволява осъществяване на посещения и е необходимо да се предприемат дейности по реставрация/консервация	Много лоша степен на съхраненост

На база идентифицираните горе показатели и критерии анализа и оценката по отношение на достъпността и степента на съхраненост за посещения на обектите са направени в **Приложение 1.2. Анализ и оценка на достъпност и степен на съхраненост за посещения на обектите.**

VI. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РАЗПОЗНАВАЕМОСТТА НА ОБЕКТИТЕ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО НА ЦЕЛЕВИЯ РЕГИОН /ОБЛАСТ ХАСКОВО/

В резултат от анализа и оценката на разпознаваемостта на обектите /Виж **Приложение 1.3 Анализ и оценка на разпознаваемостта на обектите сред населението на целевия регион /област Хасково/** могат да се направят следните изводи:

- местното население има относително висока степен на запознатост с обектите на природното и културното наследство в област Хасково;
- обектите на природното наследство са много по-малко познати в сравнение с тези на културното наследство.
- посочените обекти на културното наследство показват доста добра обективна разпознаваемост, доколкото в списъка със спонтанни посочвания присъстват обекти с реален статут на паметник, повечето с национално значение, както и други, които имат по-скоро символично значение за местните хора (например монументът на Св. Богородица, изграден през последните години).
- обектите на културното наследство са значително по-силно застъпени в съзнанието на местното население като емблема на областта в сравнение с природните обекти.

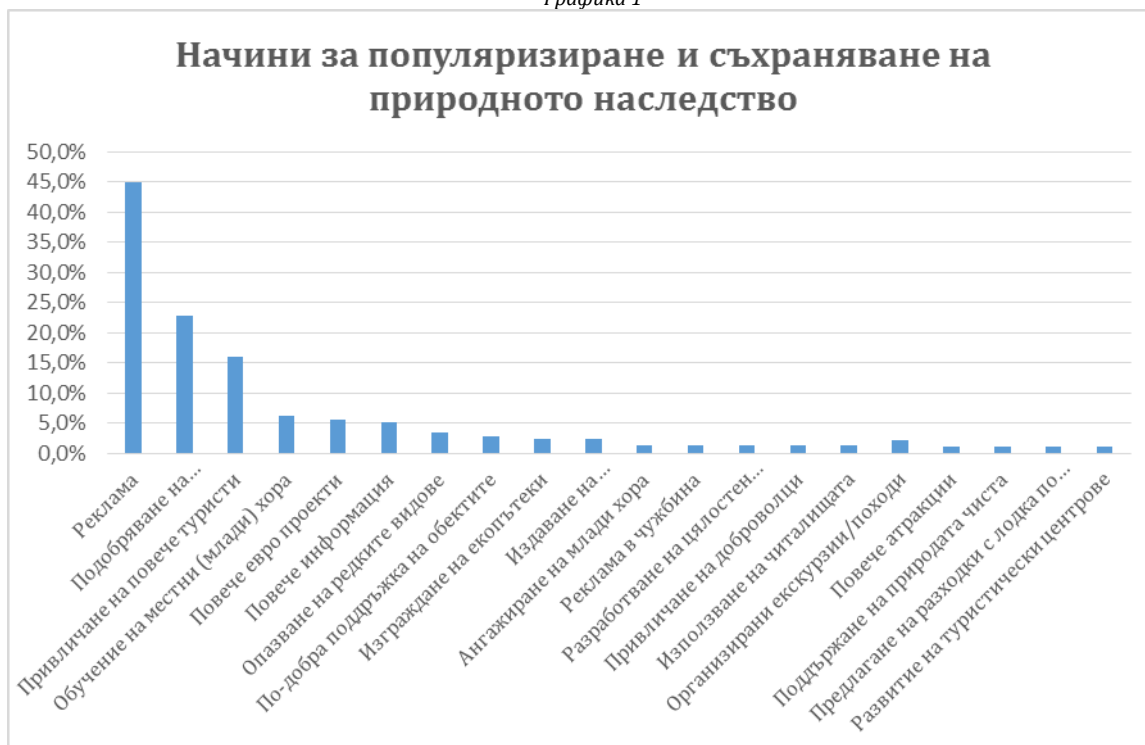
В рамките на анализа бяха включени и въпроси, касаещи в каква степен се използва потенциалът за развитие на областта по отношение на природното и културното наследство, като към момента, според анкетираните, потенциалът за развитие на природните и културните обекти се използва в почти еднаква степен и то относително добре – средна оценка 5,16 за обектите на природното наследство и 5,11 – на културното наследство, при максимална 7 (средни оценки от 1 до 7, където 1 е „в много ниска степен“, 4 – неутрална оценка, а 7 – „в много висока степен“). Закономерна е по-високата оценка за оползотворяване на потенциала на природното наследство, доколкото 1) той поначало се разглежда с по-малък обем от този на културното наследство и 2) в популярната визия по отношение на природното наследство има по-малко действия, които да се предприемат, освен да не бъде увреждано и да бъде популяризирано, докато при културното наследство се идентифицира нуждата от възстановяване/реставрация и интерпретация.

Така логично на въпроса какво трябва да се направи за популяризиране и съхраняване на природното наследство, анкетираните поставят три най-важни акцента:

- рекламата (45%);

- подобряване на достъпа (22,8%);
- активно привличане на повече посетители (15,9%).

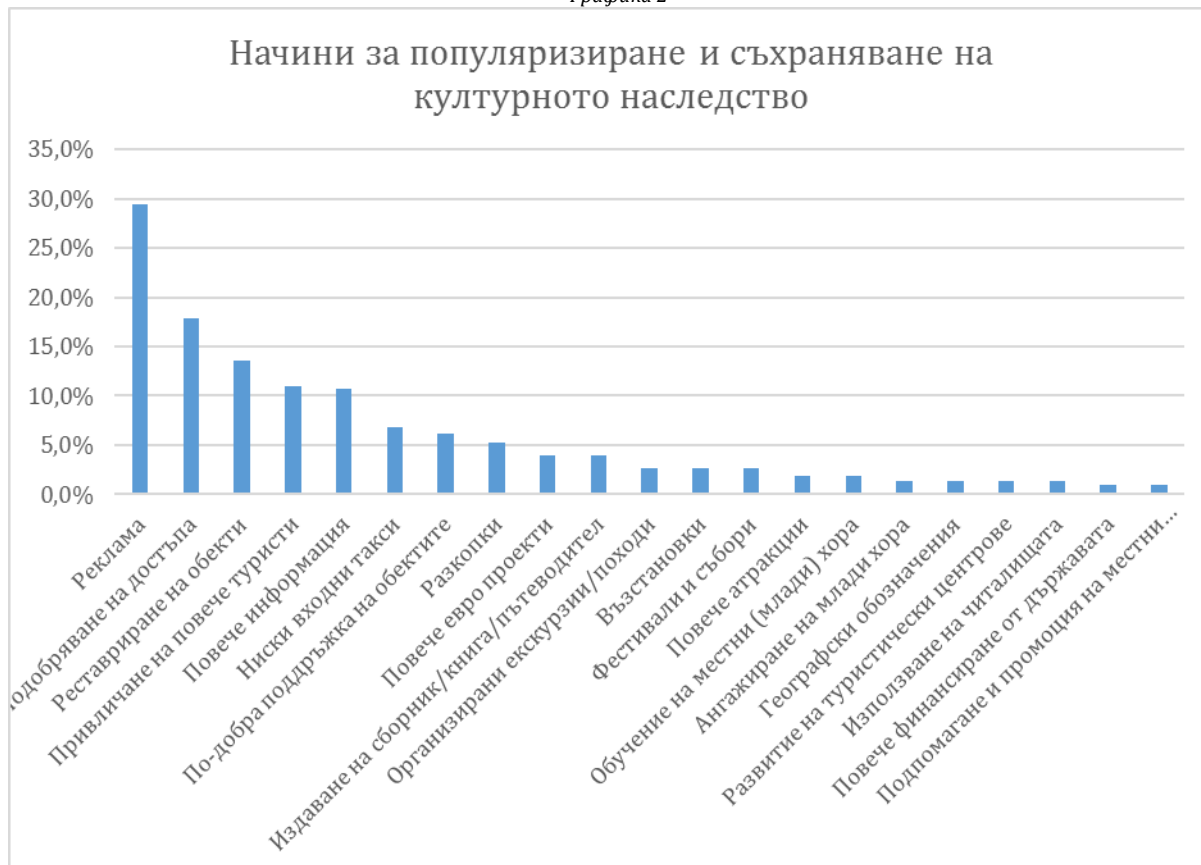
Графика 1

По отношение на културното наследство акцентите са четири:

- рекламата (29,4%),
- подобряване на достъпа (17,8%),
- реставриране на обекти (13,6%)
- активно привличане на повече посетители (11%).

Графика 2

Не толкова масовите предложения на анкетираните обаче са много интересни и могат да се обобщят в следните основни насоки:

- ангажиране, вкл. обучение в процеса на съхраняване и популяризиране на поголеми/разнообразни групи – местни млади хора, групи и състави/формации, които се занимават с местна култура, доброволци – не само от областта, по-активно използване на потенциала на читалищата;
- организиране и промоция на повече интересни и атрактивни дейности за масови посетители – възстановки, фестивали, разходки с лодка по язовирите, организиран походи и посещения на забележителности;
- систематизиране на популяризаторската дейност и привличането на посетители посредством развитие на повече туристически центрове и разработване на цялостен/интегриран туристически продукт.

За всички предложени отговорни организации (публични администрации,

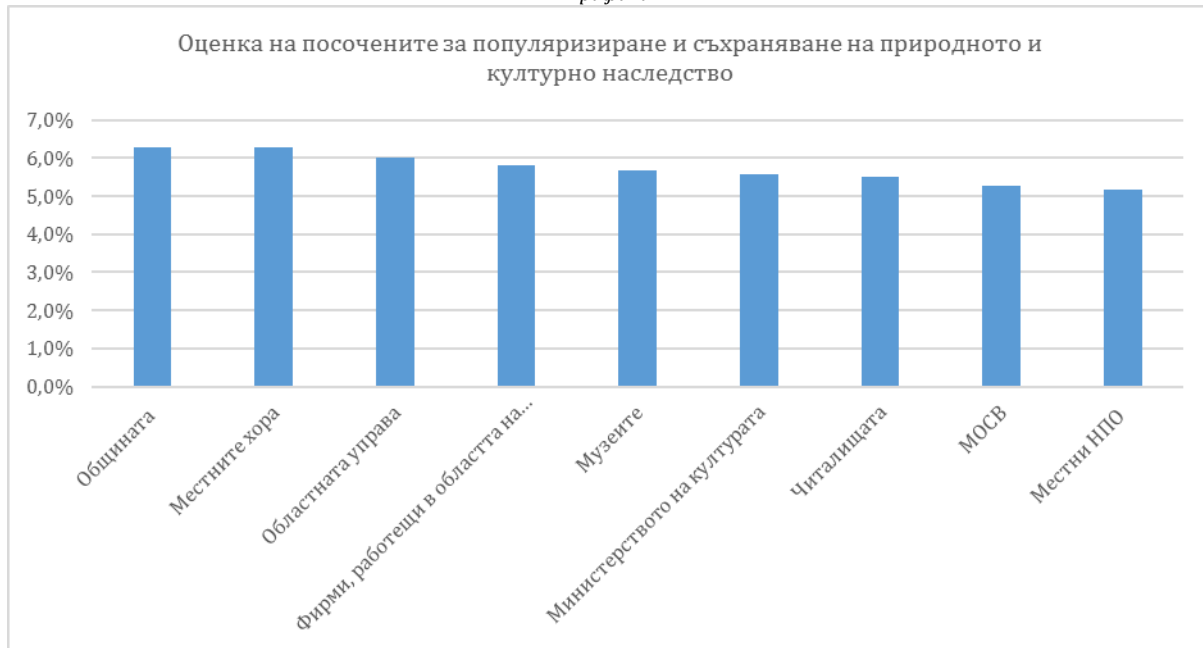
бизнес, нестопански сектор, местната общественост) се приема, че имат важна роля за популяризиране и съхраняване на природното и културно наследство – оценки над 5 за важността на ролята при вече познатата скала от 1 до 7.

Съвсем ясно се очертава обаче изключително важната роля на местните фактори – общините и местните хора (оценки над 6), както и областната управа като отговорна за прилагането на държавните политики на областно ниво (оценка 6). Това от една страна показва:

- важността на ролята на общината като местен инициатор и лидер за ангажирането на местната общност;
- наличието на степен на готовност на местната общност да последва общината.

В същото време по-ниските оценки за ролята на местните неправителствени организации (5,18) и читалищата (5,51) говорят за необходимост от повишаване на капацитета на непубличните организационни структури на местно ниво.

Графика 3

VII. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОБЕКТИТЕ ОТ ГЛедНА ТОЧКА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИМ ПЕРИОДИЗАЦИЯ

Всички идентифицирани обекти в началото на изследването бяха периодизирани.

Историческата периодизация е методология в историографията, посредством която изучаването на всеобщата история се разделя хронологично на няколко обобщителни времеви периода въз основа на характерни различия, особености и ограничителни репири в развитието на човечеството с културата.

Класическата периодизация в историята разграничава следните епохи:

1. Праистория в каменната ера с преходен халколит- преди 2,5 милиона години - 3300/3000 г. пр. Хр.;
2. Древност с овладяване на писмеността през бронзовата епоха - 3300/3000 г. пр. Хр. до периода 800 г. пр. Хр.
3. Античност, предшествана от бронзов колапс, с последвал период на т.нар. осево време и нова ера - от VIII век пр. Хр. до началото на VI век сл. Хр.
4. Средновековие – от началото на VI – края XV век
5. Ново време - края XV век – средата на XX век
6. Съвременна епоха – от средата на XX век до наши дни

С оглед горенаписаното, според принадлежността им към определен исторически период Изпълнителят категоризира идентифицираните обектите на културно наследство спрямо следните периоди **/Приложение 1.4. Обекти от гледна точка на историческата им периодизация/:**

1. праисторически – преди 2,5 милиона години - 3300/3000 г. пр. Хр.;
2. древен – 3300/3000 г. пр. Хр. до периода 800 г. сл. Хр.
3. античен – от VIII век пр. Хр. до началото на VI век сл. Хр.
4. средновековни - от началото на VI – края XV век
5. от Новото време – края XV век – средата на XX век
6. съвременност – от средата на XX век до наши дни.

Понастоящем, науката познава няколко метода за при категоризирането на исторически периоди на природни обекти, някои от които са :

- геоложки;
- хидрохимични;
- биоложки;

- почвена геохимия;
- географски информационен анализ;
- дистанционните методи и др.

Сред геоложките методи като подразделения се открояват минераложки, петроложки, геоморфоложки, стратиграфски, седиментоложки и др. методи. Всеки един от методите може да даде погрешно датирание като всички споменати методи предполагат изграждане на база от данни, включваща слоеве от детайлни топографски карти, геоложки карти, почвени карти, сателитни образи, авиационни и сателитни снимки на земната повърхност, тримерни модели на релефа, лабораторни анализи на макро- и микрокомпонентния състав на почвите и др. По този начин се отразяват специфични геохимични, хидроложки или геоложки особености на обектите, които комбинирани заедно, дават възможност за обясняване на някои природни феномени, но с преминаването през изброените методи, изследването не приключва. В резултат на проведените анализи е възможно да се достига до неизвестни до момента факти. Тези факти може да се вписват, а може и да не се вписват в изградените преди това научни хипотези. Новите факти водят до нови въпроси, които от своя страна могат да бъдат решени чрез допълнителни проби, изграждане на по-детайлни карти, провеждане на анализи от нов тип, повишаване на точността на лабораторните изследвания, издигане на частично или напълно нови хипотези и т.н. Вероятността да се стигне отново до нови неизвестни факти е огромна, а това от своя страна да превърне натрупването на факти около датирането на природните обекти в един непрекъснат и безкраен процес.

При определянето на принадлежността на идентифицираните природни обекти към определен исторически период се взема предвид факта, че природните обекти са се развивали в течение на милиарди години, в различни етапи на развитие на земята, зависими от климатичните условия, геологични процеси, физико-географски и геоморфологични характеристики и др.

В заключение можем да твърдим, че област Хасково има огромен потенциал за развитие по отношение на културното и природно наследство. Заявката за развитие на този потенциал откриваме в Специфична цел 1.2.2. Насърчаване развитието на устойчив туризъм, базиран на природно и културно наследство от Областна стратегия за развитие на област Хасково за периода 2014-2020, но фактът, че голяма част от идентифицираните природни и културни обекти в началото на изследването изобщо не са разпознати от местното население ни

навежда на мисълта, че мерките, свързани с популяризиране на културното и природно наследство са крайно недостатъчни. Лошото състояние и ограничен достъп до обектите допълнително намалява възможността на отрасъл туризъм, базиран на природно и културно наследство.

VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.1 СИСТЕМАТИЗИРАНА БАЗА ДАННИ НА ВСИЧКИ СЪЩЕСТВУВАЩИ КУЛТУРНИ И ПРИРОДНИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЛАСТ ХАСКОВО

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.2. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ДОСТЪПНОСТ И СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ НА ОБЕКТИТЕ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.3. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РАЗПОЗНАВАЕМОСТТА НА ОБЕКТИТЕ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО НА ЦЕЛЕВИЯ РЕГИОН /ОБЛАСТ ХАСКОВО/

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.3.1. АНКЕТНА КАРТА- ТЕРЕН

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.3.2. АНКЕТНА КАРТА - ЕЛЕКТРОННА

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.4. ОПРЕДЕЛЕНИ ОБЕКТИТЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИМ ПЕРИОДИЗАЦИЯ